

A históriás ének: poétikai és filológiai kérdések

Műhelykonferencia az OTKA K 135631 számú kutatási projektje szervezésében

2022. június 10.

Az előadások összefoglalói

Ács Pál (BTK-TTI)

A honfoglalás történetei a 16. századi magyar epikában

A régi magyar irodalom egyik legérdekesebb, egyúttal legtalányosabb alkotása a honfoglalás történetét elbeszélő Pannóniai ének. 18. századi felfedezése óta a viták kereszttüzeiben áll: bizonytalan, hogy mikor, milyen körülmények között, milyen forrásokat felhasználva keletkezett, ki a szerzője, mi a pontos szövege. Az előadás magából a műből kiindulva próbál választ adni ezekre az évszázados kérdésekre. A szöveg mögötti epikus legendát igyekszik fellelni, ennek alapján próbál következtetni a mű epikus karakterére. A Pannóniai ének szerzője több, egymást értelmező honfoglalástörténet kopírozott egymásra, ezek együtteséből jött létre ez a valóban különleges szövegezésű verses história.

Lovas Borbála (ELTE)

„Az én beszédemet ti meghallgassátok...”:

Bibliai históriák a tanítás és szórakoztatás szolgálatában

A bibliai históriák a 16. századi históriák korpuszában bár jelentős helyet foglalnak el, a kutatás mégis ritkán fordul e művek felé. A korpusz egy a maga szűkös keretein belül formailag variábilis, és sokszor más műfajokkal összemosódó, tematikailag is sokszínű művek csoportját jelzi. Mi újat árulhat el nekünk a szövegek keletkezési és kiadástörténetének részletesebb vizsgálata? Milyen formai jegyek alapján lehetséges az egyes szerzőket karakterizálni? Mit tudhatunk meg a szövegek szoros olvasása során a históriák céljáról, szerzőiről, hallgató- és olvasóközönségéről? Ezekre a kérdésekre keresi a választ az előadás.

Pap Balázs (PTE)

Néhány apróság Ilosvai Toldijával kapcsolatban

Ilosvai Toldija (például enigmatikus forrásai, hiányosnak látszó narratívája ezzel szemben intakt akrosztichonja miatt stb.) alighanem a rejtélyesebb históriás énekek közé tartozik. Az előadás e rejtélyek számát igyekszik szaporítani a históriás ének forrásainak vizsgálatával.

Szatmári Áron

7+6, avagy Demeter király esete a kanásztánccal

A Demeter király históriáját a kutatás Bogáti Fazakas Miklós költeményének tartja. A könyvtáblából kiáztatott töredék alapján rekonstruálható a históriás ének keletkezési dátuma, ez alapján a mű 1598-ban íródott. Csakhogy a töredék felfedezése előtt úgy tartották, hogy Bogáti 1592-ben meghalt. A dátumot tartalmazó verssorral metrikai problémák is vannak. A históriás ének tizenhárom szótagos sorait a hetedik szótag után cezúra osztja ketté, a dátum sorában azonban hiányzik ez a cezúra. Előadásomban a Demeter-história metrikai elemzésén keresztül kísérletet teszek a költemény dallami és poétikai mintájának feltárására. A metrikai minta precíz leírása közelebb visz a mű irodalmi előképének beazonosításához, aminek segítségével a szöveg működés módját is jobban megérthetjük. Az elemzésbe bevonom Bogáti egyéb históriás énekeit és hasonló met-

rumban íródott zoltárfordításait. Az előadás végén levonom a kutatás módszertani tanulságait, másrészt megvizsgálom, hogy eredményeim mennyiben igazolják vagy cáfolják a Demeter király históriája szerzőjére és keletkezésére vonatkozó szakirodalmi felvetéseket.

Etlinger Mihály (BTK-ITI)

A kézirat Sztárai Mihály

Bogáti Fazakas Miklós bibliai históriái érthető okok miatt nem jelenhettek meg nyomtatásban. Rajtuk kívül jellemzően az összes 16. századi históriás ének elsődlegesen nyomtatványban maradt fenn, kizárólag Sztárai Majd szép dolgot mondok, kérlek, meghalljátok... kezdetű históriájának nem ismerjük kiadását. A filológiai kérdéseket árnyalja az is, hogy a mégoly bonyolult keletkezés-történetű és szerkezetű unitárius Bölöni-kódexben maradt fenn, több változatát nem ismerjük. A probléma még pikánsabb, ha hozzávesszük, hogy egy 1549-es história egyetlen forrása 1618 és 1621 között keletkezett, a bibliai história pedig egy apokrif Ezdrás-könyvet parafrazeál. Az elkerülhetetlen filológiai okfejtések mellett az előadás célja csupán az elbizonytalanítás: lehetőségeket illetve kérdésfeltevéseket igyekszik megfogalmazni a keletkezés és a fennmaradás kapcsán.

Fazekas Sándor (SZIE)

Históriás énekek a Vadai-hagyatékban

Vadai István a régi magyar irodalom egyik fontos kutatója és kiváló filológusa volt. Hagyatékának feldolgozása komoly feladatot jelent. Vadai célja a verses korpusz digitalizálása volt, egészen a 17. század végéig, s ebbe természetesen a históriás énekek is beletartoznak. Ebben a munkában igen messzire jutott, a teljes ellenőrzést azonban sajnos már nem vihette véghez. Előadásomban a korpusz históriás énekeinek szövegállapotát mutatom be. Konkrét példákon keresztül szemléltetem, milyen filológiai kérdések és problémák merülnek föl a források és Vadai átirata összevetése közben. Vizsgálódásom középpontjában a Tinódi-korpusz áll, amelynek kiadásra előkészített, több mint 600 szövegkritikai jegyzettel ellátott változatára sikerült rábukkanni a hagyatékban.

Maróthy Szilvia (BTK-ITI) – Simon Eszter – Horváth Andor (ELTE)

A históriás énekek számítógépes elemzésének módszertani kérdései

A régi magyar költészet számítógépes metrikai és stílo-metriai vizsgálata” OTKA kutatás egyik alprojektje a magyar nyelvű históriás énekek számítógépes feldolgozása és elemzése. Előadásunkban a munka első fázisát, a szövegdigitalizálás és a nyelvi annotálás munkafolyamatát mutatjuk be, melynek eredményeképp létrejött a 174 énekből álló 16. századi szövegtörzs. A szövegek forrása elsősorban az RMKT-sorozat OCR-rel kinyert, majd kézzel javított anyaga, de előfordulnak digitálisan keletkezett (PDF, HTML, XML, DOC) tudományos kiadások is. A szövegeken további kézi és automatizált javításokat és normalizálást végeztünk, hogy azok számítógépes nyelvi elemzés számára alkalmasak legyenek. Előadásunkban bemutatjuk azt a munkafolyamatot, amely az eMagyar elemzőlánc régi magyarra adaptált, létező elemeit nem lánc, hanem hálózat elemeiként fogja fel, amely más eszközökkel együtt jól kezelhető és megbízható adathalmazt eredményez.

Vigyikán Villő (ELTE) – Kiss Margit (BTK-ITI) – Seláf Levente (ELTE)

Epikus formulák, ismétlődések a históriás énekekben

A históriás énekek egyik legfontosabb retorikai jellemzőjének az ismétlődő szerkezetek, szófordulatok, hosszabb szintaktikai egységek számítanak: ezek egy része talán olyan epikus formula, aminek használata a költői gyakorlatban bevett volt, s az orális énekmondó hagyománynak is kelte lehetett. Az előadásban kísérletet teszünk egy olyan módszer bemutatására, amely alkalmas lehet gépi elemzéssel az ismétlődő szerkezetek és parallelizmusok szerepének meghatározására a műfaj poétikájában.

Horváth Andor (ELTE) – Horváth Iván (ELTE)

Latinórából a nemzetbe

A tizenegyesről és a tizenkettesről.

Petr Plecháč (Cseh Tudományos Akadémia) – Seláf Levente (ELTE)

A históriás énekek verselése: összehasonlító vizsgálat

A régi magyar verselés egyszerűsége, egyneműsége és egyhangúsága régóta köztudott dolog. Az is, hogy nem csupán a későbbi korok kritizálták, hanem már Szenczi Molnár Albert is súlyos kritikával illette kora és a megelőző generációk költőinek rímeit. Ebben az előadásban megpróbáljuk a históriás énekek vizsgálatával megállapítani, mennyire volt jogos Szenczi kritikája. Igyekszünk azonosítani a 16. századi históriás énekekben műfajfüggő, korszakfüggő vagy éppen az oralitáshoz kötődő rímelést, és megpróbáljuk egyedi szerzői profilok felállítását is. Egy szűkebb korpusz vizsgálata egyértelműen azt mutatta, hogy Tinóditól Bogátiig nagyon sokat változott, finomodott a rímhasználat (Maróthy–Plecháč–Seláf 2022); az összes históriás ének vizsgálata alapján igyekszünk ezt az első benyomást alátámasztani és árnyalni.

Nagy Viola – Markó Anita

A históriás ének műfaja a nótajelzések hálózatelemzése alapján

A históriás ének, és általában a 16. századi magyar költészet egyik legarchaikusabb jegye az énekeltsége. A legtöbb kortárs nyomtatvány és kézirat, ha dallamot nem is közöl, legalább egy népszerű nótajelzést ad, aminek alapján egy új vers énekelhetővé lett az amatőr vagy hivatásos énekmondók számára. Előadásunkban megpróbáljuk felrajzolni a fennmaradt nótajelzések hálózata alapján, hogy mely művek és mely énekszerzők voltak a legnagyobb hatással a kor költői formáira, és a következő kérdésekre keressük a választ: Melyek a legnépszerűbb dallamok és műfajok? Vajon Tinódi műfajteremtő szerepe, tekintélye, ismertsége látszik-e a nótajelzésekből? Kik és mely művek kapcsolják össze a históriás énekeket a fennmaradt versanyag többi részével? Vajon a műfaji hierarchia csúcán a magyar történelmet tárgyaló históriás énekek álltak, ahogyan azt elvárnánk? Vagy egyáltalán – van-e összefüggés a dallamok, a műfajok és a művek népszerűsége között?